

ШТЕДЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

СРПКО КОСОРИЋ

Висока школа унутрашњих послова РС Бања Лука

Резиме: Напредне економије свијета из године у годину акумулирају значајне нивое софистициране капиталне опреме, помијерају границе технолошких знања и достигнућа и повећавају свој бруто национални доходак по глави становника – све земље свијета су усредсређене на што већи економски раст. Економски раст представља експанзију потенцијалног бруто националног дохотка земље и ширење границе производних могућности. Са аспекта грађана, његов значај се огледа у томе што, у смислу раста аутпута по глави становника, омогућава раст реалних плата и значајно повећање животног стандарда цијеле нације. Дакле, економски раст представља реалан раст материјалне производње, односно раст реалног националног дохотка, који се састоји од зарада и вишка производа, а представља новостворену вриједност произведену производним радом у датом обрачунском периоду.

Финансирање економског раста је питање од огромног значаја за сваку земљу, а посебно за оне у развоју. За финансирање раста се могу користити сопствени или страни извори. Штедња (новчана акумулација) је сопствени извор финансирања раста који представља одрицање одређене генерације од потрошње у односу на претходну, у своју и корист будуће генерације. Ослањање на штедњу смањује зависност од спољних извора, и самим тим и неизвјесност коју они носе.

Тема овог рада је однос штедње и економског раста. У њему су на почетку објашњени појам и настанак штедње, са посебним акцентом на земљама у развоју у којима узрок ниског нивоа штедње није увијек сиромаштво или неспособност привреде да произведе вишкове, већ често и неравномјерна расподела дохотка међу различитим слојевима становништва. Затим је описан утицај штедње на састав капитала, као и њени односи са потрошњом. Ту је указано на велики потенцијал повећања стопе штедње у неразвијеним земљама кроз експропријацију. Даље је представљена позитивна корелација између стопе штедње и стопе економског раста, при чему је дат осврт и на друге факторе који утичу на брзину економског раста у неразвијеним земљама.

1. Појам и настанак штедње

Према међународним конвенцијама (ММФ), прихваћено је да штедња државе представља разлику између текућих прихода и текућих расхода. Овај показатељ пружа солидан основ за оцјену квалитета и одговорности фискалне политике, у смислу да показује колико средстава остаје држави за капиталне расходе и отплату јавног дуга, након реализације текућих расхода.¹ Штедња дакле настаје из расподеле националног дохотка и представља основни извор финансирања репродукције.

Повећање националне производње током времена показује економски раст. Да би земља остваривала економски раст, потребно је да њена стопа раста производње премашује стопу демографског раста. При

томе се економски раст може финансирати из три расположива извора:

1. Новчана акумулација – штедња,
2. Инострана средства – увезена акумулација,
3. Креирање новца.²

Кроз креирање новца, врши се дефицитарно финансирање које доводи до инфлације, док увоз акумулације нарушава платно-билансну равнотежу или даље продубљује већ постојећу неравнотежу. Дакле, ова два извора могу само привремено да помогну у процесу успостављања равнотеже. Поред тога, они са собом носе неизвјесност. Од ова три извора, домаћа акумулација свакако представља најповољнији извор. За формирање домаће штедње, кључна је улога сектора самофинансирања, државе и становништва.

Посматрајући процес производње одређене робе, под претпоставком да су

¹ Грубишић З, „Макроекономија у отвореној привреди“, Универзитет Браћа Карић, Београд 2007, стр. 115

² Ристић Ж, Комазец С, Клинов Р, „Економија капитала и финансирање развоја“, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2011, стр. 142.

ријешена сва питања организовања производње и реализације производа, карактеристичан моменат наступа када процес производње треба обновити, тј. обезбиједити његов континуитет. Основно питање у том моменту односи се на судбину и намјену вишка вриједности. Наиме, док ће се, из структуре вриједности робе, пренесена вриједност употребити за куповину утрошених средстава за производњу, а промјенљиви капитал за плаћање најамнине – вишак вриједности се може употребити на два начина.

Ако се вишак вриједности у цјелини потроши као фонд за личну потрошњу присвајача, онда нема акумулације – у питању је проста репродукција.

Ако се само један његов дио употребити као фонд за личну потрошњу, а други дода постојећем капиталу, долази до акумулације капитала.

Да би дошло до стварне акумулације која представља проширену репродукцију, новчани акумулациони фондови треба да нарасту до износа који омогућавају проширење производње (инвестициона улагања). Пошто се производња може ширити на разне начине (изградња нових капацитета, мање или веће проширење постојећих, увођење нове смјене и сл.), очигледно је да ће за различите сврхе бити потребне различите величине новчаних акумулационих фондова и, сљедствено томе, биће потребни различити периоди за формирање одговарајућих износа. Због тога треба имати на уму разлику између новчане акумулације као сталног процеса издвајања новчаних сума из вишка вриједности у акумулациони фонд и реалне акумулације као периодичног процеса инвестирања новчане акумулације у проширење производње.

Поред тога, за проширену репродукцију која се остварује на основу акумулације, услов је да се дио вишка вриједности који се акумулира у материјалном погледу састоји из оних елемената које захтијева повећање производње (додатна количина средстава за производњу и додатна количина средстава за личну потрошњу). Уколико се изузме спољна трговина, овакву материјалну

структуру акумулације мора да обезбиједи национална привреда. Ако се узме у обзир и спољна трговина, онда се помоћу ње може измијенити произведена материјална структура на бази извоза-увоза, и обезбиједити потребна материјална структура акумулације.

1.2. Утицај штедње на састав капитала

Ако су новчани акумулациони фондови толики да омогућавају проширење производње и ако се акумулирани дио вишка вриједности састоји из елемената које захтијева повећање производње, долази до стварне акумулације (инвестирање), при чему се могу појавити двије могућности:³

1. акумулација уз непромијењен органски састав капитала,
2. акумулација уз пораст органског састава капитала.

Ако се из акумулације формира органски састав капитала једнак већ постојећем код изграђених капацитета, капитал се увећава без икаквих промјена у његовој структури. Посљедице овакве употребе акумулације, с једне стране, огледају се у стагнирању техничке основице производње. С друге стране, долази до сталног раста запослености, који у условима оскудице у радној снази доводи до привременог пораста најамнина, а при постојању незапослености – до бржег активирања незапосленог и недовољно запосленог дијела становништва.

Ако се из акумулације формира другачији органски састав капитала, при инвестирању акумулисаног капитала брже расте постојани капитал (удио средстава за производњу) него промјенљиви (број запослених радника). Овако се остварује технички напредак у производњи, што представља основну претпоставку за повећање продуктивности рада. Истовремено, овакав начин употребе акумулације успорава темпо пораста запослености, тако да прираштај становништва може да прерасте могућности нових запослења и да, због тога, дође до појаве незапослености, тј. стварања резервне

³ Пјанић З, Стојановић И, Јакшић М, „Економска и пословна енциклопедија“, Београд, 2000, стр. 199.

армије рада. Ако се с овог становишта има у виду да акумулација с порастом органског састава капитала утиче на увођење нове технике и технологије и у старе капацитете приликом њихове реконструкције и замјене дотрајале технике, онда се додатно истиче формирање незапослености и резервне армије рада услед смањивања радних мјеста у старим капацитетима.

2. Односи између штедње и потрошње

Стопу штедње одређује расподјела националног дохотка на двије основне компоненте: потрошњу и штедњу. На први поглед дјелује као да се ове двије величине искључују, али то важи само ако се оне статично, тј. краткорочно посматрају. Како се посматрани период шири, њихова међусобна искључивост уступа мјесто међусобној условљености. Иако тренутно виша стопа штедње изазива нижу тренутну потрошњу, она ипак доводи и до бржег будућег раста производних фондова, производње и националног дохотка, што доводи до раста потрошње и животног стандарда становништва.

Привредни развој једне земље у знатној мјери зависи од њене способности да изврши одређену акумулацију, из чега се јасно запажа да је привредни развој у неразвијеним земљама јако ограничен. Ове земље до сада већином нису биле у стању да акумулишу у просјеку више од 5% свог националног дохотка. Често се у циљу битног повећања акумулације у неразвијеним земљама истиче захтјев за снижавање потрошње, или бар њено ограничавање. Анализа дистрибуције дохотка у неразвијеним земљама показује да се дистрибуцијом дохотка може смањити укупна потрошња и повећати акумулација, а да се не снижава потрошња по становнику велике већине становништва, чак да се евентуално тај стандард нешто и повећа. Наиме, за већину неразвијених земаља је типична велика неједнакост у дистрибуцији дохотка.⁴

Рагнар Нурксе је у свом дјелу „Проблеми формирања капитала у

неразвијеним земљама“ описао зачарани круг сиромаштва као основни разлог неразвијености сиромашних земаља. По њему, „земља је сиромашна јер је сиромашна“. Као таква, има малу способност или подстицај да штеди. Низак ниво штедње доводи до ниског нивоа улагања и недостатка капитала. Мала улагања узрокују низак ниво продуктивности, а када је продуктивност по раднику ниска, и реални доходак ће очигледно бити низак, чиме се затвара зачарани круг сиромаштва.

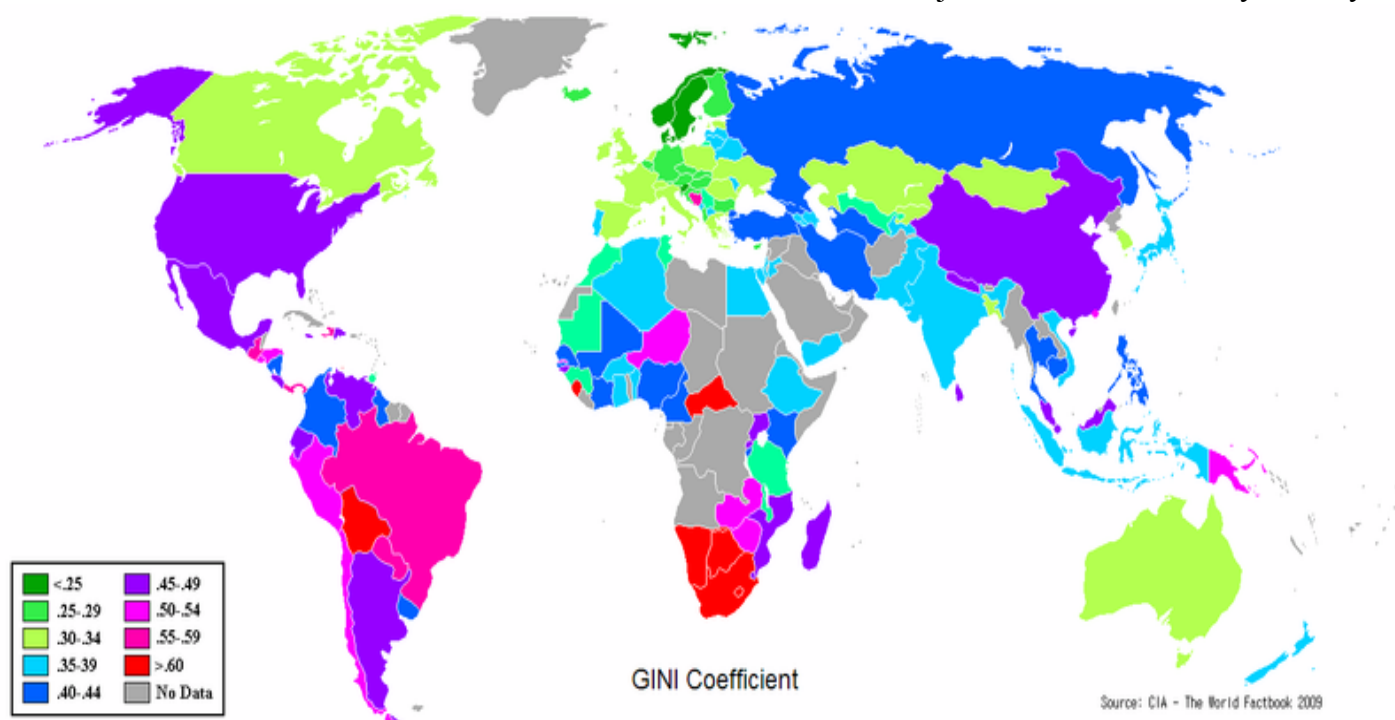
Са аспекта тражње, када је реални доходак низак, тражња за робом мора бити мала. На малом тржишту нема подстицаја за улагања у реални или људски капитал. Са ниском стопом улагања, продуктивност фактора производње мора бити мала. Мала продуктивност доводи до ниског дохотка по становнику који брзо растући број становника брзо аспорбује. Земља тако остаје сиромашна.

Очигледно, велики проблем за формирање акумулације у неразвијеним земљама не представља само сиромаштво, већ и неравномјерна расподјела дохотка између уског богатог и далеко ширег слоја сиромашног становништва.

Даље је приказана расподјела богатства у свијету, на основу Џини коефицијента, према подацима Централне обавјештајне агенције САД за 2009. годину.

⁴ Савић Ј. и сарадници, „Економија капитала и финансирање развоја“, ВПШ, Чачак, 2006, стр. 198.

- Уобичајено гомилање блага у облику



Слика 1: Цини коефицијент у свијету⁵

Неравноправност у расподјели са слике, даље је илустрована на примјеру неколико развијених, неразвијених и земаља у развоју:

Земља	Цини коефицијент
Намибија	0,70
Босна и Херцеговина	0,56
Кина	0,47
Сједињене Америчке Државе	0,45
Русија	0,41
Индија	0,37
Србија	0,30
Норвешка	0,25

Неопходност што радикалније редистрибуције имовине и дохотка оправдавају и намећу специфични облици потрошње богатих слојева, како у развијеним тако и у неразвијеним земљама као што су:

- Трансфер новца у иностранство. Не само да се профити страних компанија преносе у иностранство, него богати национални слојеви многих неразвијених земаља пребацују легално и илегално дио својих доходака у иностранство, гдје их држе у банкама или улажу у стране хартије од вриједности.
- Улагање највећег дијела штедње богатих слојева у стамбене зграде, у куповање земље, у краткорочне и шпекулативне послове. Веома мали дио штедње се улаже у продуктивне инвестиције, у подизање индустријских предузећа и модернизацију пољопривредне производње. Незнање, неискуство, могућност брзих и лаких зарада на други начин, недостатак стручне радне снаге и остале препреке, које отежавају индивидуалне и парцијалне покушаје индустријализације прије него што су привредни развој и индустријализација добили одређени замах, оријентишу улагања у разне непродуктивне сврхе.

⁵ CIA World Factbook 2009, <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

- Расипна и луксузна потрошња најбогатијих слојева у неразвијеним земљама.

Редистрибуција дохотка очигледно представља велику потенцијалну резерву за подизање стопе акумулације у неразвијеним земљама. Најрадикалнија и најефикаснија мјера мобилизације те резерве је експропријација, односно национализација имовине стране и домаће буржоазије и земљишне аристократије, тј. оних горњих неколико процената повлашћеног становништва који имају са непропорционално велико учешће у националном дохотку, а чији приходи не потичу од њиховог рада, него од различитих облика експлоатације и шпекулације.

Експропријација може имати различите облике, зависно од економско-друштвене структуре, тако да може имати облике од национализације страних предузећа и појединих привредних грана, до прогресивног опорезивања дохотка и имовине. Потенцијална акумулација која се може мобилисати редистрибуцијом имовине и дохотка у неразвијеним земљама је огромна. Ако се учешће најбогатијих 10% становништва у укупном дохотку смањи од садашњих 28-32% на 20%, дошло би до повећања стопе акумулације за око 10 процентних поена. То је приближна стопа потребна за покретање привредног развоја.⁶

Ако би се, на примјер, при стопи акумулације од 8% и стопи раста од 2% могла постићи и одржати маргинална стопа акумулације од 50%, то би довело до повећања стопе просјечне акумулације након 5 година од 8% на 12%, а након десет година на 18% (под претпоставком да је маргинални коефицијент једнак просјечном, односно да оба коефицијента износе 4). Истовремено би стопа привредног раста (заснована искључиво на домаћој акумулацији) порасла од почетних 2% на 3% у петој години и на 4,5% у десетој години. Колико ће маргинална стопа акумулације моћи да буде већа од просјечне стопе акумулације и кроз које вријеме, зависи не само од економских

него и од социјалних и политичких фактора. Због тога се оптимална висина маргиналне стопе акумулације и њено временско кретање може одредити једино ако се узму у обзир и специфични друштвено-економски услови сваке земље.⁷

У почетним фазама развоја, акумулација мора да расте брже од потрошње ако се жели постићи почетни замах индустријализације, довољно интензиван да осигура даљи кумулативни ток развојног процеса. Иако краткорочна и статичка анализа упућује на привидни антагонизам између акумулације и потрошње, проширење временског хоризонта анализе јасно показује да се у ствари ради о комплементарним варијаблама и да привремено и одмјерено успоравање потрошње на рачун акумулације у првим фазама индустријализације омогућава, након одређеног временског периода, виши ниво и бржи пораст потрошње него у случају почетног упоредног раста потрошње и акумулације. Довољно је истаћи потребу да маргинална стопа акумулације буде виша од просјечне стопе акумулације у првим фазама развоја неразвијених земаља.

3. Штедња и економски раст

Ефекте акумулације капитала најбоље приказује неокласични модел економског раста, за који је Роберт Солоу добио Нобелову награду 1987. године. Овај модел описује економију у којој јединствен аутпут производе два инпута: рад и капитал. Притом је раст рада ван домета економије и на њега не утичу економске детерминанте. Поред тога, претпоставка је да у економији влада потпуна конкуренција и пуна запосленост, тако да је анализа усмјерена на раст аутпута.

У овом неокласичном моделу, најзначајније мјесто имају капитал и технолошке промјене. Под претпоставком да је технологија константна, посматра се капитал. У капитал спадају трајна производна добра која као средства за рад служе у производњи других добара. У

⁶ Ристић Ж, Комазец С, Клинцов Р, „Економија капитала и финансирање развоја“, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2011, стр. 190.

⁷ Месарић М, „Услови и метод развоја недовољно развијених земаља“, Загреб, 1965, стр. 59.

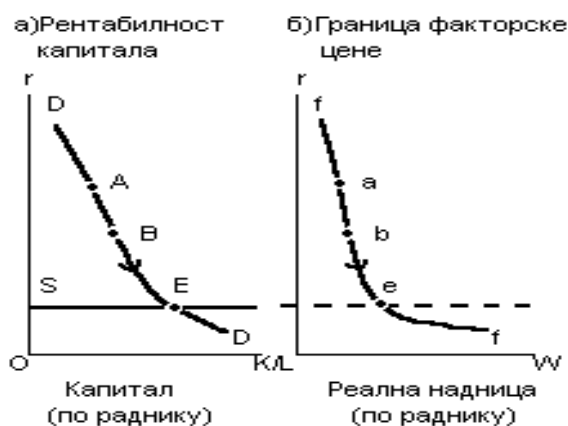
капитална добра (агрегатна маса капитала) спадају зграде, фабрике, куће, рачунари, алати, залихе готове робе и роба у процесу производње. У анализи економског раста, истиче се потреба за повећањем капиталне опремљености која подразумијева умножавање, на примјер, броја пољопривредних машина, брзих железничких пруга, аутопутева, рачунара, итд. У свим поменутих сегментима је потребно инвестирање у капитална добра да би се остварио резултат – стално повећање аутпута по раднику.

Неизбјежно питање је шта се дешава са стопом зараде од капитала (реална камата). Наиме, брз темпо инвестиција у фабрике и опрему може снижити зараду од капитала јер се прво изграђује најважнија инвестиција, а потом мање важна. Самим тим, и стопа зараде од тих каснијих улагања опада. Поред тога, наднице радницима са повећањем капиталне опремљености имају тенденцију раста зато што сваки радник има

више капитала да са њим ради, чиме се повећава и гранични производ.

Дакле, повећање капиталне опремљености настаје када количина капитала расте брже од радне снаге. Под претпоставком да нема технолошких промјена, повећање капиталне опремљености ствара додатни аутпут по раднику. Истовремено долази до опадања зараде од капитала, а тиме и до смањивања реалне камате. Капитал се акумулира као реакција на могућност остварења профита. У почетку се капитал по раднику постепено повећава, али то не значи повећање и аутпута у истој мјери због закона опадајућих вриједности.

Акумулација капитала представља издвајање једног дијела вишка вриједности ради проширења обима производње. То је поновно претварање вишка вриједности у капитал. Укупни ефекти акумулације капитала могу се анализирати помоћу два графика.



капитала на вертикалној оси (реална камата). Крива тражње ДД има силазну путању, што показује опадање реалне камате. Због одсутности технолошких промјена, акумулација капитала помијера реалну камату из тачке А гдје је на примјер слаба обдареност земље капиталом, у тачку Б и тачку Е. Због смањења реалне камате, људи долазе до закључка да им се више не исплати штедјети за будућност, па је у тачки Е смањена жеља за штедњом која гаси даљу акумулацију капитала. Линија СС показује висину камате на којој нето-штедња износи нула.

а) Рентабилност капитала:

Значај рентабилности је у томе што представља мјерило квалитета економије предузећа. Осим тога, то је показатељ репродуктивне способности предузећа, тј. његовог пословног успјеха, израз финансијског резултата, мјерило ефикасности коришћења средстава. Лијеви графикон показује однос између количине капитала по раднику на хоризонталној оси и стопе зарада од

б) Десни графикон показује конкурентски однос између висине надница и конкурентске реалне камате. При повећању капиталне опремљености крива ff се помијера надоле и удесно, што значи да вриједност реалне камате опада уз повећање надница. У тачки а су наднице ниске, а камата висока, док у тачки б, као последица капиталне опремљености, опада вриједност камате, а наднице расту. Равнотежу економије

⁸ Илић Б, Бараћ С, Једнак Ј, „Економија“, Београд, 2000, стр. 217.

имамо у тачки е, гдје је велики распон између капитала и аутпута.⁹

Стабилна равнотежа у неокласичном моделу раста, без технолошких промјена, је стање без повећања капиталне опремљености, без раста надница, са константном каматом. Ово стање би се могло остварити акумулацијом већег дијела капитала, што би довело до високих плата идохотка по становнику.

Ипак, у обзир треба узети и напредак технологије, што је приказано на слиједећој слици.



Слика 3: Технолошке промјене помијерају криве, повећавајући аутпут и плате¹⁰

Продуктивност капитала прелази се помијера удесно, као и граница плата. Ово кретање омогућава, с временом, већу продуктивност и плате, као што приказују помијерања тачке Б до тачке Б' и Б'', и од б до б' и б''.

Иновације и технолошка достигнућа обезбјеђују стабилан развој, али уз константан однос инпута, плата и камата повећавају и количину аутпута. Тако непрекидно расту капитал по раднику, аутпут по раднику и плате (наднице) по раднику, а при томе не долази до опадања реалне камате. Дакле, права инвестиција повећава продуктивност капитала и неутралише закон опадајуће стопе профита. У том међуодносу опадајућих ресурса и напредујуће технологије, технологија дефинитивно односи побједу у досадашњем току економског развоја.

Треба истаћи и то да су неке инвестиције наклоњене капиталу, а друге раду. На примјер, пољопривредне машине смањују потребу за радом, а повећавају потребу за капиталом, па их зато и називамо „инвестицијама које штеде рад“, и оне повећавају профите у односу на плате. Иновације који смањују потребе за капиталом више од потребе за радом (нпр. увођење рада у више смјена) су „инвестиције које штеде капитал“, и оне повећавају плате у односу на профите.

Предузеће које више акумулира, више инвестира, постиже виши ниво продуктивности рада, снижава јединачне трошкове производње, а преко нижих продајних цијена остварује значајније учешће у расподјели оствареног профита (дохотка). Мотиви за акумулирање на нивоу друштва су стога знатно хетерогенији од мотива предузећа и зато је један од основних задатака власти једне државе да обезбједи складну равнотежу између интереса индивидуалних власника производних фактора као носилаца стварања највећег дијела друштвене акумулације (којима је она потребна само да би задовољили своју тежњу за увећањем расположивог профита) са друштвеним потребама. Модерна држава овај проблем рјешава тако што системским законима и мјерама макроекономске политике (прије свега фискалне) обезбјеђује прерасподјелу једног дијела оствареног профита (а тиме и акумулације) приватних власника у складу са потребама реализације друштвених развојних циљева и што задржава државно власништво над (монополским и друштвено значајним) привредним гранама и предузећима чије се пословање директно ставља у функцију реализације друштвених развојних циљева, док се увећање њиховог оствареног профита појављује тек као секундаран и индиректан циљ.

3.1. Односи између стопе штедње и стопе економског раста

Јединствено мишљење у економској теорији је да темпо и стопа привредног развоја директно зависе од стопе

⁹ Једнак Ј, „Основи економије“, БПШ, Београд, 2000, стр. 236.

¹⁰ Илић Б, Бараћ С, Једнак Ј, „Економија“, Београд, 2000, стр. 220.

акумулације. Поређења између стопе раста неразвијених земаља и стопе акумулације неоспорно указују на позитивну корелацију између те двије величине.

Раст нивоа штедње, ако се посматра током дужег периода, доводи до раста потрошње и животног стандарда. При томе је највећи изазов одређивање одговарајуће – оптималне стопе штедње. Стопа штедње иначе може бити:

- максимална,
- минимална,
- оптимална.

Максимална стопа акумулације обезбјеђује максимално ангажовање расположивих средстава у репродукцији, а минимална стопа акумулације је једнака нули – проста репродукција – економска стагнација. Стопа акумулације може бити и негативна, при чему се дио амортизације користи за текућу потрошњу – смањење производних фондова – дезинвестирање.

Са аспекта раста, доња граница акумулације је стопа која омогућава раст дохотка једнак расту становништва. С друге стране, горња граница акумулације зависи од најмањег могућег нивоа личне и опште потрошње, јер се она не може смањивати испод одређене границе, посебно у групама са најнижим дохотком. Поред овог нивоа, горња граница акумулације зависи и од натуралне структуре вишкова, при чему треба имати на уму и размјену са иностранством.

Оптимална стопа акумулације је стопа по којој се у највећој мјери остварују потребе друштва. Она не мора истовремено бити и максимална стопа, и зависи од ситуације у датој земљи, то јест од првенственог циља који може бити:

- максимизација потрошње у одређеној фази развоја,
- максимизација производности, односно стопе раста,
- одржавање тржишне и монетарне равнотеже, односно уравнотеженог економског развоја.

Са аспекта максимизације потрошње, оптимална стопа акумулације је она која

максимално повећава ниво садашње и будуће потрошње.

Са аспекта максимизације производности, односно стопе раста, морају се узети у обзир двије врсте фактора који утичу на производност рада: објективни (техничка опремљеност рада) и субјективни (човјек и његова радна иницијатива, способност и ефикасност). Виша стопа штедње повећава објективне факторе, а слаби утицај субјективних фактора производности због смањења потрошње. Самим тим, оптимална стопа штедње је она која максимално повећава комбиновани ефекат ових фактора.

При томе треба имати на уму да, према неокласичном моделу раста:

- Стопа штедње нема учинка на дугорочну стопу раста домаћег производа по раднику, која је једнака нули,
- Стопа штедње одређује ниво домаћег производа по раднику у дугом року,
- Повећање стопе штедње доводи до вишег раста домаћег производа по раднику током одређеног периода, али не заувјек.

Закључак да стопа штедње не утиче на дугорочну стопу раста домаћег производа по раднику је лако извести. Економија временом конвергира ка константном нивоу домаћег производа по раднику. Другим ријечима, у дугом року, стопа раста домаћег производа је једнака нули, без обзира на вриједност стопе штедње. Начин да се одржи стална позитивна стопа раста домаћег производа по раднику у дугом року било би повећање капитала по раднику. Ипак, то није довољно, због опадајућих приноса на капитал, тако да би он требало да расте брже од домаћег производа по раднику. То значи да би друштво сваке године требало да уштеди све већи и већи дио домаћег производа и усмјерава га у акумулацију капитала, тако да би, у одређеном тренутку, дио домаћег производа који би требало уштедјети неминовно премашао износ укупног производа, што је немогуће. Самим тим је немогуће и заувјек одржавати позитивну стопу раста. У дугом року,

капитал по раднику мора бити константан, као и домаћи производ по раднику.

Под осталим непромијењеним условима, земља са високом стопом штедње у дугом остварује виши домаћи производ по раднику. Раст стопе штедње доводи до вишег раста домаћег производа по раднику током неког времена, али не заувјек. Ово се може закључити из двије тврдње. Прва је да повећање стопе штедње не утиче на дугорочну стопу раста домаћег производа по раднику, која остаје једнака нули. Друга је да повећање стопе штедње доводи до повећања нивоа домаћег производа по раднику у дугом року. Слиједи да, како домаћи производ по раднику расте до свог новог вишег нивоа као одговор на повећање стопе штедње, економија остварује период позитивног раста, који се завршава кад домаћи производ достигне свој нови стабилан ниво. Све ово је могуће под претпоставком да нема технолошког напретка, а тиме ни раста домаћег производа по раднику у дугом року.

Ако се у обзир узме и технолошки напредак, економија може да има позитивну стопу раста домаћег производа по раднику чак и у дугом року.

Са аспекта одржавања тржишне и монетарне равнотеже, односно уравнотеженог економског развоја, висока стопа штедње обавезно доводи до инфлације, тј. монетарне и тржишне неравнотеже. Јавља се дефицит платног биланса, а оптимална стопа штедње доводи до нестабилности дугорочног економског развоја, због тржишне и монетарне неравнотеже.

На вишем степену развоја, земље се обично одлучују за одржавање стабилног привредног раста, тј. монетарну, тржишну и равнотежу платног биланса, а стопу штедње прилагођавају постојећој структури друштвеног производа.

Стопу акумулације, као и акумулативну способност привреде углавном одређују објективни фактори као што су:

- ниво економског развоја,
- структура привреде,
- извозни потенцијал привреде,
- друштвено-економски систем,

○ структура инвестиција.¹¹

Утицај нивоа економског развоја је очигледан јер виши доходак по становнику омогућава вишу стопу акумулације. Значај структуре привреде огледа се у различитим ефектима појединих грана привреде на акумулацију, али и акумулације усмјерене у одређене гране привреде (већи или мањи капитални коефицијент). Извозни потенцијал привреде директно је повезан са могућношћу повећања средстава за производњу кроз увоз акумулације. Са аспекта друштвено-економског система, социјалистичка привреда је показала јасне предности у погледу мобилизације потенцијалне акумулације у односу на капиталистички привредни систем. Висина, али и структура инвестиција исто тако има велики значај при чему треба имати на уму обим и структуру природних извора, степен привредног развоја и постојећих диспропорција у привредној структури, могућности и услове уклапања у међународну подјелу рада, демографску ситуацију, уз већи или мањи степен латентне или отворене незапослености, темпо и природа научног и техничког напретка и могућности њихове примјене, разни други политички и социјални чиниоци.

Однос између стопе привредног раста и стопе штедње ипак није тако једноставан, зато што постоје и други важни фактори који утичу на брзину привредног раста. Неки од њих који су од посебног значаја за неразвијене земље су:

- Низак степен коришћења расположивих ресурса у недовољно развијеним земљама,
- Зависност кретања стопе привредног раста у многим неразвијеним земљама од развоја ситуације на свјетском тржишту,
- Структура инвестиција, подјела инвестиција на продуктивне и непродуктивне инвестиције.

За мобилизацију расположивих ресурса могу бити потребни различити

¹¹ Ристић Ж, Комазец С, Клинцов Р, „Економија капитала и финансирање развоја“, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2011, стр. 161.

нивои улагања, зависно од величине и карактера тих резерви, а понекад се боље коришћење постојећих извора може постићи потпуно независно од инвестиционих улагања (нпр. у случају недовољног искоришћења индустријских капацитета). Пољопривредни сектор је типичан примјер недовољног искоришћавања расположивих производних потенцијала у великом броју неразвијених земаља. Његова мобилизација је често могућа и са малим улозима капитала. Повећање пољопривредне производње од одређене, не баш безначајне, границе, могуће је постићи без великих додатних фиксних инвестиција увођењем нпр. бољег плодореда, квалитетног сјемена и вјештачког ђубрива. Ипак, појаве недовољног коришћења постојећих производних потенцијала у неразвијеним земљама нису ограничене само на пољопривреду. Због структурних неусклађености, у многим земљама постоји недовољно коришћење индустријских капацитета одређених грана или групација и истовремено недовољни капацитети у другим гранама, односно производним групацијама.

Због честих флукуација у тражњи и цијенама примарних производа на свјетском тржишту, кретање стопе привредног раста у многим неразвијеним земљама зависи од ситуације на свјетском тржишту. Та је зависност од великог значаја, посебно за земље у којима у извозној структури преовладава један или неколико примарних производа. Опадајућа потрошња и, према томе, опадајући извоз неких примарних производа, могу веома снажно утицати на пад стопе раста земаља у којима ти примарни производи чине претежни дио укупног извоза. Није случајно да су стопе раста у правилу веће у оним земљама у којима је ситуација на свјетском тржишту (као и евентуално ефикаснија извозна политика) омогућила експанзију извоза. Те земље имају истовремено и нижи маргинални капитални коефицијент. То значи да у тим случајевима инвестиције нису биле једини фактор привредног раста и да је бржа стопа раста постигнута знатним дијелом због снижавања маргиналног капиталног коефицијента, а то је било

могуће високом стопом извозне експанзије и консеквентно ефикаснијим коришћењем постојећих производних потенцијала.

Трећи важан фактор који утиче на формирање дугорочне стопе раста недовољно развијених земаља је структура инвестиција, односно њихова подјела на продуктивне и непродуктивне инвестиције. Због заосталости инфраструктуре велики дио укупних инвестиција у неким неразвијеним земљама одлази на изградњу саобраћајног и енергетског система, просвјетних и здравствених установа и сл. Те инвестиције, иако су нужне за дугорочни привредни развој, ипак не доводе до повећања стопе раста на кратки рок.

4. Закључак

Реалан раст материјалне производње, односно раст реалног националног дохотка, омогућава раст потрошње и самим тим раст животног стандарда становништва. При томе, ниво потрошње треба балансирати тако да се из дохотка издвоји довољан ниво штедње за финансирање даљег економског раста. У данашње вријеме, штедња свакако није једини извор економског раста, али је ипак најпоузданији и далеко повољнији од извора који потичу из дефицитног финансирања или са финансијског тржишта.

Овај значајан извор економског раста ипак може да представља посебан проблем за земље у развоју, у којима узрок ниског нивоа штедње није увијек сиромаштво. У неразвијеним земљама узрок недовољног нивоа акумулације може бити неспособност привреде да произведе вишкове, али су узроци чешће неравномјерна расподела дохотка међу различитим слојевима становништва и брз раст становништва. Ови ограничавајући фактори су одговорност државе која својим законским рјешењима, првенствено у оквиру фискалне политике, треба да обезбиједи прерасподјелу дохотка тако да омогући остварење друштвених развојних циљева.

Литература

1. Грубишић З, „Макроекономија у отвореној привреди“, Универзитет Браћа Карић, Београд 2007, стр. 115
2. Илић Б, Бараћ С, Једнак Ј, „Економија“, Београд, 2000, стр. 217.
3. Једнак Ј, „Основи економије“, БПШ, Београд, 2000, стр. 236.
4. Месарић М, „Услови и метод развоја недовољно развијених земаља“, Загреб, 1965, стр. 59.
5. Пјанић З, Стојановић И, Јакшић М, „Економска и пословна енциклопедија“, Београд, 2000, стр. 199.
6. Ристић Ж, Комазец С, Клинцов Р, „Економија капитала и финансирање развоја“, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, 2011, стр. 142.
7. Савић Ј. и сарадници, „Економија капитала и финансирање развоја“, ВПШ, Чачак, 2006, стр. 198.
8. CIA World Factbook 2009, <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>